

Provincie Zuid-Holland
T.a.v. Team visie groenblauwe leefomgeving
Postbus 90602
2509 LP Den Haag

Datum: 26 november 2018
Onderwerp: Reactie ontwerpvisie rijke groenblauwe leefomgeving
Ons kenmerk: SL 500/18.064

Geachte heer Weber,

Hierbij willen de volgende organisaties graag gebruik maken van de gelegenheid om te reageren op uw ontwerpvisie 'Rijke groenblauwe leefomgeving':

- Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland
- Natuurmonumenten
- Zuid-Hollands Landschap
- IVN
- KNNV afdeling Delfland
- Natuurpunt Westland
- Vereniging voor Natuur en Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee
- Natuurvereniging Eiland IJsselmonde
- Vogelwerkgroep Koudekerk/Hazerswoude
- Algemene Vereniging voor Natuurbescherming voor 's Gravenhage en omstreken (AVN)
- KNNV afdeling Waterweg Noord
- Stichting Duinbehoud
- Vogelwacht Delft e.o.
- Natuur- en Vogelwacht Biesbosch
- Vereniging Hoekschevaards Landschap
- Vereniging voor Natuur- en Milieubescherming Pijnacker
- Natuur- en Vogelwacht ROTTA
- Vogelwerkgroep Zoetermeer
- Stichting Hooge Nesse/Veerplaat
- Haagse Vogelbescherming (HVB)
- KNNV afdeling Voorne
- Stichting Blauwzaam
- Stichting Natuur en Landschap Zwijndrechtse Waard
- Gebiedscoalitie Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Daarnaast ondertekenen de volgende personen deze reactie op persoonlijke titel:
(Vanwege de Privacywetgeving zijn de namen weg gestreept)

-
-

Allereerst spreken wij onze waardering uit over het open proces dat heeft plaatsgevonden bij de totstandkoming van deze ontwerpvisie. Door samen te werken aan het opstellen van de ontwerpvisie is veel betrokkenheid bij de Zuid-Hollandse groenblauwe leefomgeving gegeneerd en versterkt en ontstond veel inspiratie en enthousiasme. Wij roepen u dan ook op om de energie die bij veel partijen is ontstaan rond de groenblauwe leefomgeving vast te houden door na de vaststelling van de visie bij implementatie en uitvoering ook de relevante partijen en vrijwilligers te blijven betrekken. Vanzelfsprekend leveren wij hier zelf ook graag een bijdrage aan.

In zijn algemeenheid kunnen we ons op hoofdlijnen goed vinden in de visie. De ambities zijn op diverse fronten hoog en dit vinden wij erg positief. Wel is de visie, en de daarin opgenomen ambities, op sommige punten vrij abstract. Dit vraagt om een nadere uitwerking waarbij de ambities vertaald worden in concrete en meetbare doelstellingen waaraan maatregelen en projecten gekoppeld kunnen worden. Wij zijn graag bereid om hierover mee te denken en waar relevant ook mee te doen in de uitvoering zelf. In zijn algemeenheid zal voor het realiseren van veel van de ambities ook inzet van andere partijen dan de provincie nodig zijn. Wat het proces betreft zullen daar bij de uitwerking van de visie dus ook afspraken met deze partijen over gemaakt moeten worden. Ook zullen de provinciale belangen en de daarbij behorende sturingsvarianten (zie blz. 29) en instrumenten scherp benoemd moeten worden. Het is belangrijk dat dit gebeurt en dat voorkomen wordt dat alle energie en inspiratie, die ontstaan is bij relevante partijen in het proces van het opstellen van de visie na vaststelling van het document wegvloeit. Bij het samen optrekken met andere partners is er een reële kans dat veel van de initiatieven ook aan de markt worden overgelaten. Dit hoeft geen probleem te zijn en kan ook kansen met zich meebrengen, maar het is daarbij wel van groot belang dat de provincie op essentiële punten voldoende regie behoudt om als overheidspartij het algemeen belang te blijven bewaken.

Algemeen

- Wij onderschrijven van harte de duidelijke oproep die tijdens de broedweek klonk en in de inleiding (blz. 3) wordt aangehaald: **het is belangrijk dat de provincie leiderschap toont en invulling geeft aan de eigen verantwoordelijkheid.**
- Het valt op dat er geen inleidende tekst is over het **wettelijke kader en de verplichtingen en verantwoordelijkheden die de provincie heeft** ten aanzien van de groenblauwe leefomgeving (bijvoorbeeld vanuit de Wet natuurbescherming, het Landschapsverdrag van Florence etc.). Deze verplichtingen en verantwoordelijkheden zouden juist inzicht geven in de belangrijkste opgaven waar de provincie voor staat en waar de focus ten aanzien van ambities zou moeten liggen. Vanuit de verplichtingen en verantwoordelijkheden zou inzicht ontstaan in het onderscheid tussen 'nice to have' en 'need to have'. Dat dit ontbreekt is een tekortkoming. Door inzichtelijk te maken welke taken en verplichtingen er bij de provincie liggen in het kader van de groenblauwe leefomgeving wordt ook helderheid gegeven over de rol en positie van de provincie in het netwerk in relatie tot de betreffende onderwerpen: wanneer kunnen partners de

provincie aanspreken op verantwoordelijkheden en wanneer ligt er een gezamenlijke verantwoordelijkheid. We verzoeken u dit toe te voegen. Dit is ook van belang om te voorkomen dat de provincie de focus legt met menskracht en geld op onderwerpen waarvoor de provincie niet of beperkt formeel verantwoordelijk is.

- In de ontwerpvisie wordt maar beperkt inzicht gegeven in hoe de voorgestelde ambities zich verhouden tot het **beleid van andere overheden** zoals het Rijk, andere provincies, waterschappen en gemeenten. Veel van de onderwerpen die in het werkdocument aan de orde komen beperken zich echter niet tot de provinciegrenzen, dus het leggen van relaties met het beleid van andere overheden is wel van belang.
- Over de relatie tussen de ontwerpvisie en de **provinciale omgevingsvisie** wordt bij de aanleiding wel iets gezegd, maar deze relatie wordt nog niet geheel duidelijk. Zal de visie op de groenblauwe leefomgeving bijvoorbeeld uiteindelijk integraal en ongewijzigd worden opgenomen in de omgevingsvisie of worden er toch nog zaken gewijzigd?
- In de ontwerpvisie staat de mens veelal centraal: het belang van biodiversiteit, landschap, milieu, ruimtelijke kwaliteit etc. voor de mens lijkt het centrale thema te zijn (zie ook algemene doelstelling op blz. 3: werken aan welzijn van inwoners en vestigingsklimaat). Aan de intrinsieke waarde van biodiversiteit wordt nauwelijks aandacht besteed, terwijl de **intrinsieke waarde van natuur** juist wel een uitgangspunt vormt van de Wet natuurbescherming (artikel 1.10). De provincie heeft belangrijke verantwoordelijkheden op het gebied van bescherming en versterking van biodiversiteit, terwijl dat in veel mindere mate geldt voor bepaalde zaken die de mens ten goede komen. Wij verzoeken u dan ook om de intrinsieke waarde van natuur, alsmede uw visie op de rol van de provincie daarin, alsnog in de visie te benoemen.
- In de ontwerpvisie wordt geen aandacht besteed aan **monitoring van de voortgang** van de realisatie van de ambities. Het is van belang dat hier bij de uitwerking van de visie invulling aan wordt gegeven. De visie is bedoeld als een levend document (blz. 6), dus juist dan is een degelijke monitoring essentieel om tijdig te kunnen signaleren waar aanpassingen of intensiveringen van het beleid nodig zijn.
- In eerdere tussenproducten die verschenen in aanloop naar de ontwerpvisie was nog sprake van **participatie** als specifiek thema of hoofdstuk. In de ontwerpvisie is daar geen sprake meer van. Er is wel een specifiek hoofdstuk dat gericht is op beleven en genieten, maar hier ligt de nadruk sterk op recreatie en dus niet zo zeer op participatie en het verbinden van mensen met natuur. Hoewel wij vinden dat participatie bij diverse thema's een rol zou moeten spelen, bestaat het risico dat participatie tussen wal en schip valt wanneer dit niet als apart thema wordt benoemd. Wij vragen u daarom ervoor te waken dat dit niet gebeurt en wij zijn zelf graag bereid om samen met u na te gaan hoe participatie een rol kan krijgen bij verdere implementatie en uitvoering van de visie. Een rol van de provincie ten aanzien van participatie is bijvoorbeeld van groot belang bij monitoring (stimuleren door invoerportalen, open data), lokale initiatieven steunen met microkrediet, faciliteren en ondersteunen van natuurwerkgroepen door netwerkvorming en het delen van goede ideeën etc.
- Het is belangrijk om een lijst met **definitie van begrippen** op te nemen in de visie. In het traject van de totstandkoming van de ontwerpvisie hebben wij gemerkt dat er regelmatig

verwarring ontstaat doordat er soms verschillende beelden bestaan bij hetzelfde begrip. Bijvoorbeeld beleving: de een stelt zich hierbij intensieve recreatie en internationaal toerisme voor, terwijl de ander hierbij een beeld heeft van educatie en bewustwording waarbij hooguit van zeer extensieve recreatie sprake is. Ook voor begrippen als participatie en natuurinclusieve landbouw bestaan nogal uiteenlopende beelden. Om verwarring hierover te voorkomen zijn dus heldere definities van belang.

- In de visie wordt aangegeven dat de visie op de rijke groenblauwe leefomgeving de beleidsvisie groen vervangt en er wordt ook aangegeven welke specifieke aspecten van het beleid zullen veranderen. De groenblauwe visie lijkt echter een bredere scope te hebben dan de beleidsvisie groen. Het is niet duidelijk of de nieuwe visie daardoor ook (deels) **aspecten van beleid uit andere visie vervangt** (bijvoorbeeld op het gebied van milieu, water of landbouw).

Aanleiding

- In de aanleiding (blz. 6) wordt aangegeven dat de uitvoering van het huidige natuurbeleid in relatie tot de internationale verplichtingen goed loopt. Dit wekt ten onrechte de suggestie dat het behalen van de **internationale natuurdoelen binnen bereik** ligt, terwijl dit nog zeer zeker niet het geval is¹. Uit onderzoek van PBL blijkt bijvoorbeeld dat met de uitgevoerde en geplande maatregelen in 2027 tot 65% van de doelen van het Vogel en Habitatrichtlijn wordt gekomen. Een nuancering is hier dus op zijn plaats omdat er nog een forse opgave resteert, wij verzoeken u om dit te vermelden.
- Ook missen wij in dit hoofdstuk een duidelijke **koppeling met de thematische hoofdstukken** (3 tot en met 7) die volgen. Waarom zijn dit juist de thema's en dus opgaven die relevant zijn?

Gezonde leefomgeving voor mens en natuur

- Hoewel wij zelf overtuigd zijn van het **positieve effect van natuur op gezondheid**, zal dit niet voor iedereen een vanzelfsprekend verband zijn. Het is daarom van belang om het verband tussen natuur en gezondheid goed te onderbouwen met een nadere toelichting of bronverwijzing. Op dat vlak zou dit hoofdstuk nog wat aan kwaliteit kunnen winnen. Enkele specifieke voorbeelden van stellingen die in de tekst zijn opgenomen en om een nadere onderbouwing vragen zijn:
 - *“Wij leven in het algemeen gezonder en worden ouder.”* Gezonder en ouder dan wie of wat?
 - *“Door klimaatverandering ontstaan nieuwe ziektes...”* Nieuwe ziektes ontstaan niet door klimaatverandering op zichzelf, maar door klimaatverandering kunnen mogelijk de condities geschapen worden die tot voor kort niet werden aangetroffen en ziektes in de hand werken.

¹ Zie bijvoorbeeld 'Lerende evaluatie van het natuurpact, PBL, 2017' en <http://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/jaargang-2017/themas/natuur/instandhouding-soorten-en-habitattypen>

- *“Er is een relatie tussen de mate van water en groen in de woonomgeving en de gezondheid van de bevolking ter plaatse.”* Het is relevant om aan te tonen dat hier ook sprake is van een oorzakelijk verband.
- *“Een groenblauwe leefomgeving maakt kinderen van jongs af aan weer meer vertrouwd met de natuur.”* Een groenblauwe leefomgeving op zichzelf zal de verbindingen van kinderen met natuur niet gelijk versterken, dit moet gecombineerd worden met doelbewuste educatieve projecten, excursies, proeftuinen etc.
- *“Een betere groenblauwe leefomgeving start met bewustwording.”* Wat is een betere groenblauwe leefomgeving, beter dan wat?

Wij pleiten dus voor het behoud van argumenten in de visie wat betreft de positieve uitwerking van natuur op gezondheid, maar voor een aanvulling op de onderbouwing om de argumenten ook echt overtuigend te maken.

- De ambitie om **hittestress** tegen te gaan met zwemwater is nogal opmerkelijk. Hittestress is met name een probleem voor kwetsbare groepen zoals kleine kinderen en ouderen en levert in het bijzonder problemen op doordat slapen in een zeer warme omgeving moeizamer is. Daarvoor is zwemwater dus geen oplossing, maar zijn maatregelen direct bij woningen zelf nodig, onder andere in de vorm van stedelijk groen en oppervlaktewater. Verkoeling treedt op door verdamping in de bladeren, verdamping van oppervlaktewater en schaduwwerking.
- Een extra ambitie die zou kunnen worden toegevoegd is het bieden **van zinvolle dagbesteding in het groen** aan mensen met afstand tot de arbeidsmarkt.
- In dit hoofdstuk ontbreekt nog de koppeling tussen **de ecosysteemdiensten** die de groenblauwe leefomgeving levert met betrekking tot schone lucht en schoon water en gezondheid. Met name een slechte luchtkwaliteit (smog, fijnstof, stikstof etc.) zorgt op relatief grote schaal voor gezondheidsproblemen, dus het zou logisch zijn om in de visie de bijdrage die de groenblauwe leefomgeving kan leveren op het gebied van luchtkwaliteit aandacht te geven.
- Wanneer het gaat om de groenblauwe leefomgeving in relatie tot gezondheid is **mobiliteit** een belangrijke schakel. Meer gebruik maken van actieve vervoerswijzen (lopen, fietsen) betekent meer beweging en dat is gezond. Aantrekkelijke loop- en fietsroutes kunnen dit stimuleren. Bovendien kan dit hand in hand gaan met minder autogebruik, waardoor luchtvervuiling en geluidsoverlast afnemen, wat ook de gezondheid ten goede komt. In dit hoofdstuk zou dus een belangrijke koppeling met mobiliteit gelegd moeten worden. Het is overigens wel van belang om door middel van een afweegkader te voorkomen dat aantrekkelijke nieuwe routes ten koste gaan van kwetsbare natuurwaarden en landschap.
- Het is goed dat er wordt ingestoken op het vergroten van natuurkennis bij kinderen en jongeren. Om kinderen in contact te brengen met de natuur en hen op latere leeftijd betrokken te laten zijn bij natuur is niet alleen kennisoverdracht aan kinderen nodig, maar vooral natuurbeleving, zelf ontdekken, spelenderwijs leren, avonturen beleven, buiten spelen en verwonderingsmomenten over de natuur. Daarom is ook nadruk op **natuurbelevingsactiviteiten voor kinderen en jongeren** in de ambities van belang. Het is

erg positief dat het programma 'Groen doet goed' ondersteund blijft worden en ook maatregelen zoals groene schoolpleinen zijn een belangrijke ontwikkeling.

- Er wordt gesproken over het opzetten van een **platform om kennis over groene burgerinitiatieven te vergroten**. Wij vragen ons af hoe dit zich verhoudt tot het bestaande platform <https://www.zelfdoeninerfgoedengroen.nl/>. Voorkomen moet worden dat een nieuw platform wordt opgericht dat hetzelfde doel heeft als een reeds bestaand platform.
- Op blz. 9 en in bijlage 2 staat: "We streven naar het voorkomen en **verminderen van stress-gerelateerde ziektes** door het aanbieden van verschillende soorten groen (bos, park, recreatieterreinen) én het aanbieden van verschillende recreatieve mogelijkheden in het groen en op het water". Hoe voorkomt het aanbieden van groen en recreatieve mogelijkheden precies deze ziektes? Het is te verwachten dat er meer voor nodig is dan puur het passief aanbieden van groen en recreatiemogelijkheden. Mensen moeten geactiveerd worden, bij de hand genomen worden. Het hoeft daarbij niet in grote en ingrijpende maatregelen te gaan, maar juist om kleine interventies die makkelijk zijn in te passen in het dagelijks leven. Een wandelingetje in de lunchpauze of even uitwaaien in het groen kan al preventief werken. De provincie kan een belangrijke rol spelen als schakel tussen natuurorganisaties en de zorgsector of werkgevers om de positieve werking van natuur op het voorkomen of tegengaan van ziekten daadwerkelijk te voorkomen. Bovendien beperkt die positieve werking zich niet alleen tot stress gerelateerde ziekten, maar geldt dit ook bijvoorbeeld voor het tegengaan van obesitas of hart- en vaatziekten.

Groenblauw in en om de stad

- Een groei van het aantal inwoners van de stad betekent ook een **groei van de behoeften van de stad** aan bijvoorbeeld ruimte voor natuur, recreatie, drinkwater, waterberging etc. Het is belangrijk dat dit soort zaken dus integraal worden meegenomen in de verstedelijkingsstrategie zodat de ontwikkeling van groenblauwe gebieden gelijke tred kan houden met de ontwikkeling van de stad en de groeiende vraag naar groene en blauwe diensten.
- Een belangrijk aspect in het kader van de kwestie rond verdere verstedelijking door inbreiding versus groene ruimte in de stad dat nu nog geen aandacht krijgt betreft de **ruimte voor de auto in de stad**. Nu is gemiddeld meer dan de helft van de ruimte in de stad gereserveerd voor de auto². Verdichting in de stad biedt vanwege de hogere dichtheid aan mensen en de nabijheid van veel verschillende functies uitstekende mogelijkheden om de focus te verleggen van de auto naar hoogwaardig OV, de fiets en lopen. Door de ruimte die de auto nu nog krijgt anders te benutten, kunnen verdichten en vergroenen hand in hand gaan, wordt een concrete bijdrage geleverd aan een schoner en gezonder milieu en wordt bewegen gestimuleerd (positief effect gezondheid). Daarnaast is het de vraag of de provincie een groennorm kan afdwingen omdat ontwikkeling en inrichting van nieuwbouw primair een zaak is van gemeenten. Het opleggen van een

² Van wie is de stad?, Milieudefensie, 2017.

groennorm kan alleen een haalbare voorwaarde zijn als daaraan ook perspectieven worden gekoppeld om ruimte te vinden voor dat groen zonder dat dit leidt tot stadsuitbreidingen in het buitengebied.

- De **groene ruimte tussen de steden** is van essentieel belang voor het woon- en vestigingsklimaat in de stad³. Om uitbreiding van de stad ten koste van het groene landschap tussen de steden tegen te gaan, is sturing nodig. Enerzijds door een adequate ruimtelijke bescherming van de groene buffers, anderzijds door prijsprikkels die tegengaan dat bouwen in het groen goedkoper is dan herstructurering en nieuwbouw binnen het bestaande bebouwde gebied. Om de ambities uit de visie te realiseren is daarom de inzet van dergelijke sturingsinstrumenten nodig.
- In dit hoofdstuk wordt terecht geconstateerd dat de **stadsranden** soms aan kwaliteit missen en daardoor een barrière vormen tussen de stad en het omliggende landschap en de druk op kwetsbare natuur soms onnodig verhogen doordat ook intensievere recreatie daar plaatsvindt in plaats van in daarvoor meer geschikte randzone. Uit de geformuleerde ambities zou nog beter kunnen blijken dat ingezet gaat worden op oplossingen hiervoor. Daarbij valt te denken aan het wegwerken van barrières in de vorm van infrastructuur, het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van stadsranden en de realisatie van parkachtige bufferzones om te voorzien in recreatiebehoeften van stedelingen. Dit soort maatregelen zouden dan ook een plek moeten krijgen in de uitvoeringsagenda.
- Voor **Midden-Delfland** bevat de visie van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer goede maatregelen om de kwaliteiten van dit gebied te versterken en de relatie tussen stad en buitengebied te verbeteren. Wij verzoeken u om de maatregelen uit het hoofdstuk 'Handen uit de mouwen' een plek te geven in de provinciale visie en de uitvoeringsagenda. Zie www.groenmiddendelfland2040.nl
- Wat betreft icoonsoorten die specifiek gebonden zijn aan de stad, pleiten wij voor het toevoegen aan de lijst met icoonsoorten van **plantensoorten die op kades en muren voorkomen** zoals muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*), tongvaren (*Asplenium scolopendrium*) steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) en/of zwartsteel (*Asplenium adiantum-nigrum*). Deze soorten zijn onder de Wet natuurbescherming niet beschermd, maar dit zijn juist soorten die laten zien dat natuur zich ook in de stad bevindt en bij de voordeur begint. Zonder extra aandacht voor deze soorten is het risico groot dat ze op veel plekken uit onbekendheid en dus onbemindeerd verwijderd worden.
- Terreinen die tijdelijk braak liggen, bieden goede kansen voor met name pioniersoorten. Veel terreineigenaren proberen echter natuur actief te weren van braakliggende terreinen uit angst voor de vestiging van beschermde soorten die het aanvragen van ontheffingen noodzakelijk maken als bouwwerkzaamheden beginnen en dus voor vertraging kunnen zorgen. Door gebruik te maken van een ontheffing voor **tijdelijke natuur** of de gedragscode kan dit ondervangen worden en kunnen braakliggende terreinen een forse bijdrage leveren aan het vergroten van het areaal natuur. Deze kans wordt nu nog niet benoemd in de visie.

³ Zie bijvoorbeeld de publicaties 'Blind spot' (2016) en 'Spot on' (2017) van de Vereniging Deltametropool.

- Wij onderschrijven het belang van een **binnenstedelijk netwerk** van groenblauwe schoolpleinen, groenblauwe daken, groenblauwe winkelcentra, groenblauwe bedrijfsterreinen en parken. Aan deze opsomming zou ‘speelnatuur voor kinderen’ toegevoegd moeten worden. En het is van belang om dit binnenstedelijke netwerk goed aan te laten sluiten op het **groene netwerk buiten de stad**.
- Groen in de stad speelt een belangrijke rol bij het **opvangen van overtollig regenwater** bij intensieve regenval. Om hier gebruik van te maken wordt nu ingezet op de groennorm als instrument voor onder andere het klimaatbestendig maken van woningen. Het zijn echter niet alleen woningen die wateroverlast kunnen ondervinden, maar ook bijvoorbeeld straten (verkeer). Ook daarvoor kan groen een belangrijke rol spelen. Het gaat daarbij niet noodzakelijkerwijs om de hoeveelheid groen, maar ook om de inrichting. Bij het inzetten van groen voor klimaatadaptatie is dus meer nodig dan alleen een groennorm.

Landschap en duurzame landbouw

- In dit hoofdstuk is nog weinig aandacht voor het **waterpeil**, terwijl dit, naast kunstmest en bestrijdingsmiddelen, ook van cruciaal belang is voor biodiversiteit in het veenweidegebied. Bovendien zal het waterpeil ook verhoogd moeten worden om bodemdaling af te remmen en/of te stoppen. Het waterpeil vormt daarmee een belangrijk instrument om te sturen op de verduurzaming (natuurinclusief) van de landbouw. Deze mogelijkheid blijft ten onrechte nog te veel buiten beschouwing.
- Op blz. 15 wordt aangegeven dat de **landbouw economisch een succes** te noemen is. Of de landbouw als een economisch succes te beschouwen is, hangt echter sterk af vanuit welk perspectief je kijkt. De bijdrage van de agrarische productie in Zuid-Holland bedraagt slechts 1,86% van de provinciale economie⁴, het aantal agrariërs is in Zuid-Holland in minder dan 25 jaar tijd gehalveerd en veel individuele boeren hebben het financieel zwaar. Terwijl de maatschappelijke kosten van die productie als gevolg van bodemdaling, stikstof-/ammoniak uitstoot van mest en schade aan natuur en landschap steeds groter zijn. Er zijn dus vele redenen waarom een transitie van de landbouw noodzakelijk is. Economie is daar ook één van. Ook zijn er overigens grote verschillen tussen verschillende landbouwsectoren zoals melkveehouderij, akkerbouw en glastuinbouw en zijn de opgaven waar deze sectoren voor staan sterk verschillend. Het is dus van belang om daar ook onderscheid tussen te maken.
- De opgaven rond de landbouw en de noodzaak van een transitie naar een duurzame, natuurinclusieve landbouw zijn zeer groot. Het PBL heeft bij de evaluatie van het natuurpact al benadrukt dat de overgang naar een natuurinclusieve landbouw een must is om alle doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn te kunnen halen. En onlangs heeft ook de RLI advies uitgebracht waarin benadrukt is dat forse veranderingen in de landbouw noodzakelijk zijn⁵. Met een groeiend aantal inwoners in de Randstad en een hiermee gepaard gaande groeiende behoefte aan groene gebieden voor natuurbeleving, recreatie

⁴ Bron, CBS, 2014.

⁵ Duurzaam en gezond, Samen naar een houdbaar voedselsysteem, RLI, 2018.

en ontspanning is het bovendien steeds lastiger vol te houden dat de helft van het Zuid-Hollandse grondgebied monofunctioneel wordt ingezet voor een zo hoog en zo goedkoop mogelijke productie van voedsel of grondstoffen. De **urgentie van een ingrijpende transitie van de landbouw** mag meer in dit hoofdstuk doorklinken dan momenteel het geval is.

- De provincie is de belangrijkste partij wanneer het gaat om de **ruimtelijke bescherming van het landschap**. In de ambities ontbreekt aandacht voor bescherming van het landschap en uit de ontwerpvisie blijkt nog niet duidelijk hoe het ruimtelijk instrumentarium (verordening ruimte en straks omgevingsverordening) van de provincie bij kan dragen aan realisatie van de ambities en of hier aanpassingen van het huidige ruimtelijk beleid voor nodig zijn. Zeker met het oog op de energietransitie die ook een forse ruimtelijke impact zal hebben, is het van belang dat kwetsbare landschappen adequaat beschermd zijn. Daarbij is het ook van belang om te definiëren waar landschappelijke kwaliteit uit bestaat zodat op basis hiervan criteria voor de toetsing van beleid vast kunnen worden gesteld. Wij verzoeken u in de visie op te nemen hoe u landschappelijke bescherming wilt regelen en welke uitgangspunten daarbij gelden.
- Aansluitend bij het vorige punt missen wij in de ontwerpvisie een **gebiedsgerichte weergave van de ambities**. Wat kunnen wij van de provincie verwachten als het gaat om bescherming en ontwikkeling van waardevolle groengebieden zoals de voormalige nationale landschappen Groene Hart en Hoeksche Waard, de voormalige bufferzones Midden-Delfland, het gebied tussen Den Haag, Leiden en Zoetermeer en Oost-IJsselmonde, maar ook het kustlandschap? Let wel, het verlenen van ruimtelijke bescherming van deze waardevolle landschappen betekent wel dat het landschap behouden blijft voor de toekomst, maar niet dat het gebied economisch op slot gaat. Het gaat ons ook om de ontwikkeling en dus het versterken van de kwaliteiten van deze gebieden.
- We missen in de visie een passage over het instrument **Bijzonder Provinciaal Landschap**. Wat zijn de ambities van de provincie als het gaat om het toepassen van dit instrument in haar beleid en met name de omgevingsvisie? Naar onze mening past de wijze waarop het Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland tot stand gekomen is (bottom-up, met actieve betrokkenheid en energie van gebiedspartijen) naadloos in de filosofie van de Omgevingswet.
- In de ontwerpvisie wordt aangegeven dat de **agrarische bedrijfsvoering** een private aangelegenheid is en drijft op economische wetmatigheden. Hiermee wordt de indruk gewekt dat hier dus door de overheid weinig invloed op uit te oefenen is. Hier zijn wij het niet mee eens. De agrarische bedrijfsvoering is sterk afhankelijk van subsidies en is daarmee dus wel degelijk onderdeel van het publieke domein. Via het subsidieinstrument is daarmee dus ook te sturen op deze bedrijfsvoering. Hierin speelt weliswaar de Europese overheid (via het GLB) een sterk bepalende rol en dus niet de provincie, maar dat is een andere kwestie dan dat het puur om een private aangelegenheid zou gaan. Uw ambities op het gebied van landbouw en landschap zijn behoorlijk fors, maar in relatie tot deze ambities zijn de voorgestelde beleidswijzigingen maar beperkt. Wij verwachten dan ook niet dat met de nu voorgestelde beleidswijzigingen en de voorstellen in de eerste

contourversie van het uitvoeringsprogramma de ambities gerealiseerd kunnen worden. Dit vraagt dus om een nadere analyse naar wat er nog meer nodig is om de ambities ten aanzien van landbouw en landschap te realiseren en welke sturingsinstrumenten hiervoor gebruikt kunnen worden. Gedacht kan worden aan sturing via het ruimtelijk beleid op de maximale omvang van gebouwen en grondgebondenheid. Het ligt voor de hand dat de provincie zelf niet over alle instrumenten beschikt die nodig zijn om echt tot een transitie in de landbouw te kunnen komen. Maar het zou ook nuttig zijn om inzicht te hebben in welke partijen en instrumenten dan nog meer nodig zijn om de ambities te realiseren zodat er in ieder geval lobby richting deze partijen plaats zou kunnen vinden.

- In dit hoofdstuk missen wij aandacht voor **specifieke gebieden** waar met het oog op landbouw en landschap in de komende periode belangrijke ontwikkelingen worden verwacht. Concreet gaat het dan in ieder geval om Midden-Delfland, dat onlangs is aangewezen als Bijzonder Provinciaal Landschap en waarvoor Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer een visie hebben opgesteld. Wat ons betreft zou naar deze visie verwezen moeten worden voor de te nemen maatregelen om het landschap van Midden-Delfland verder te versterken. Ook doelen wij hierbij op het Buitenland van Rhoon waar in de komende jaren in het kader van het project Mainportontwikkeling Rotterdam 600 hectare hoogwaardige akkernatuur ontwikkeld zal worden en dat de potentie heeft een nationaal icoonproject te worden voor transitie van de gangbare landbouw naar natuurinclusieve landbouw. We vragen van de provincie een actief sturende rol hierin.
- In aanvulling op de passage over landschap en erfgoed zou het goed zijn om in de visie specifiek aandacht te besteden aan **levend erfgoed**. Bijvoorbeeld in de vorm van een oud koeienras als de blaarkop. Dit ras zou een rol kunnen spelen in de transitie naar natuurinclusieve landbouw. Specifieke aandacht voor dit koeienras is bovendien nodig om te voorkomen dat het verloren gaat.
- Wij onderschrijven de ambitie voor **Nationaal Park NLDelta** met betrekking tot robuuste, onderling verbonden, veerkrachtige natuur (blz. 18), maar willen benadrukken dat om die ambitie te realiseren meer nodig is dan alleen het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen.

Beheren, ontwikkelen en beschermen

- Wij vragen ons af waarom dit hoofdstuk niet gewoon '**natuur**' heet. De visie moet immers ook invulling geven aan de verplichting vanuit de Wet natuurbescherming om een natuurvisie op te stellen. Met '**natuur**' als titel van dit hoofdstuk zou duidelijker worden dat de visie dus ook een natuurvisie is.
- Wij kunnen ons goed vinden in de meeste gestelde ambities en onderschrijven in het bijzonder het belang van het instellen van **boerenlandvogelkerngebieden**. De natuur in het agrarisch gebied staat zwaar onder druk en het is dus van groot belang dat in de meest kansrijke gebieden de omstandigheden geoptimaliseerd worden ten behoeve van natuurwaarden.
- Wat de ambities met betrekking tot het **faunabeleid** betreft, hebben wij zorgen over de geschetste richting voor de actualisatie van het faunabeleid. Het tijdig beheren om

dierenwelzijn op de lange termijn beter te borgen is wat ons betreft geen goed uitgangspunt en ook in strijd met de huidige escalatieladder en de Wet natuurbescherming. Dierenwelzijn wordt niet geborgd door populaties via actief beheer klein te houden en door dieren te doden. Om schade en overlast te voorkomen moet zo veel mogelijk ingezet worden op het op orde brengen van abiotische factoren zodat een natuurlijk evenwicht kan ontstaan. Wanneer verjaging toch nodig is, dan moet daarbij fors ingezet worden op innovaties waarbij verjaging plaatsvindt zonder afschot in plaats van gelijk naar afschot te grijpen. Afschot is wat ons betreft pas acceptabel als oplossing als alle andere mogelijkheden om schade of overlast tegen te gaan geen optie meer zijn. Er zou dus veel meer ingezet moeten worden op degelijk wetenschappelijk onderzoek en het uitvoeren van pilots voor alternatieven voor afschot. Ook de stelling dat het draagvlak vanuit de samenleving voor wilde dieren toeneemt als vanuit het beheer grenzen worden gesteld in verband met menselijke belangen onderschrijven wij niet. Vanuit de samenleving is juist weinig draagvlak voor jacht en proactief beheer door afschot⁶. Bovendien moet de provincie volgens ons veel verder op afstand komen te staan van de faunabeheereenheid (FBE), zodat zij haar rol als onafhankelijk bevoegd gezag op een zorgvuldige wijze in kan vullen, in plaats van een nauwe partner te zijn van de FBE, waardoor van onafhankelijk toetsing geen sprake meer is. Momenteel is nog te veel sprake van een situatie met dubbele petten waarbij de toetsers van plannen ook zelf intensief hebben meegedacht over diezelfde plannen en de slager dus zijn eigen vlees keurt.

- Wij kunnen ons er ook niet in vinden dat bij populatiebeheer en schadebestrijding het uitgangspunt wordt dat gedode dieren zo veel mogelijk benut worden voor **consumptie en handel**. Hiermee zou namelijk een (financiële) prikkel ontstaan om zo veel mogelijk dieren te doden, terwijl het uitgangspunt, conform de Wet natuurbescherming, zou moeten zijn dat indien afschot toegestaan wordt er niet meer dieren dan strikt noodzakelijk gedood worden. Dit gaat niet samen met het toestaan van consumptie en verhandeling van gedode dieren.
- Voor realisatie van de visie wordt een termijn van 30 jaar uitgetrokken (blz. 5). Het is daarom van belang om na te gaan wat er nodig is voor **realisatie van 100% van de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Aichi biodiversiteitsdoelen** (achteruitgang van biodiversiteit is in 2020 gestopt). Daarvoor is het noodzakelijk dat er buiten natuurgebieden maatregelen getroffen worden, met name in landbouwgebied. Ook is het nodig dat er in Zuid-Holland (waar nog geen 7% van het grondgebied beschermd natuur is) na afronding van het NNN meer beschermd natuur gerealiseerd wordt. Het is daarom belangrijk om inzichtelijk te maken welke concrete maatregelen er nodig zijn na realisatie van het NNN en welke kansen er liggen die nu nog onbenut blijven. Een voorbeeld van zo'n kans is het toevoegen van de polder Groot Koninkrijk bij 's-Gravendeel aan Natura 2000-gebied Oude Maas. Zowel de doelsoorten (Bever zeker en Noordse woelmuis waarschijnlijk) als het habitatype komen hier voor én het is een natuurgebied. Wij nodigen de provincie uit om deze opgave gezamenlijk in beeld te brengen.

⁶ Zie bijvoorbeeld Groot wild enquête va Natuurmonumenten, 2013.

- Wij onderschrijven het belang van **toezicht en handhaving** in de natuur. Dit is enerzijds van belang om kwetsbare natuurwaarden te beschermen, maar anderzijds ook om de veiligheid en belevingswaarde van recreanten te waarborgen. En om initiatiefnemers bewust te maken van de Wet natuurbescherming waaraan zij zich te houden hebben (bijvoorbeeld bij bouwontwikkelingen of verbouwingen). Het uitgangspunt dat hierbij risico-gestuurd gewerkt wordt, vraagt echter om een nadere toelichting. Er wordt aangegeven dat dit betekent dat de grootste risico's voor maatschappij, natuur en economie de meeste aandacht krijgen. Welke risico's zijn dit dan? En op basis waarvan wordt bepaald welke risico's het grootst zijn, hoort hier een bepaald afweegkader bij?
- In de visie missen wij nog aandacht voor het **beheer van de groene recreatiegebieden**. Dit is in de huidige situatie nog niet voor alle gebieden goed geregeld. Teneinde de kwaliteit van de groene recreatiegebieden voldoende maatschappelijke meerwaarde te verlenen is een behoorlijk beheerniveau de basis. Momenteel kan in de provincie Zuid-Holland meer dan duizend hectare nauwelijks worden beheerd vanwege het ontbreken van enige vorm van bekostiging. Hier ligt dus nog een opgave. Het is daarom belangrijk om hier in de visie aandacht aan te besteden.
- De Wet natuurbescherming verplicht provincies om de nodige maatregelen te nemen voor het behoud of herstel van een gunstige staat van instandhouding van soorten (artikel 1.12). In de ontwerpvisie wordt aangegeven dat deze **actieve soortbescherming** invulling zal gaan krijgen aan de hand van 40 icoonsoorten. Deze soorten lijken echter deels geselecteerd te zijn op basis van hun indicatorfunctie voor een bepaald leefgebied, maar ook bijvoorbeeld omdat zij een rol spelen in het verbinden van mensen met natuur. De lijst met icoonsoorten is dus niet volledig dekkend om met bijbehorende maatregelen voor alle soorten die in Zuid-Holland voorkomen een gunstige staat van instandhouding te borgen. Om de plicht ten aanzien van actieve soortenbescherming goed in te kunnen vullen zou dus nagegaan moeten worden wat de staat van instandhouding van alle in Zuid-Holland voorkomende soorten is en welke aanvullende maatregelen nodig zijn om ook voor soorten die niet op de lijst van consoorten (of begeleidende soorten) een gunstige staat van instandhouding te realiseren.

Beleven en genieten van de leefomgeving

- Wij onderschrijven het belang van het **zoneren van de recreatiedruk** om te voorkomen dat kwetsbare natuurwaarden, die juist ook de belevingswaarde van gebieden vergroten, worden aangetast. Wij kunnen ons dan ook goed vinden in de realisatie van magneetgebieden (buiten de beschermde natuurgebieden) zodat hier de grootste recreatiedruk kan worden opgevangen en kwetsbare gebieden gespaard blijven.
- In aanvulling op bovenstaand punt vragen wij in het bijzonder aandacht voor de **Nationale Parken**. In de ontwerp visie wordt ingezet op het vergroten van bekendheid en beleving van de Nationale Parken en het vergroten van bezoekersaantallen. Vanwege landschappelijke kwaliteiten en de bijzondere natuurwaarden (Natura 2000) hebben de Nationale Parken een grote recreatief-toeristische aantrekkingskracht. Deze waarden moeten dus goed beschermd worden. Vervolgens is het belangrijk om te investeren in de

‘landschapszone’ rond het Nationaal Park zodat daar de recreatiedruk opgevangen kan worden en het geld kan worden verdiend. Van belang is dus dat de groenblauwe visie het investeren in groen in de landschapszone stimuleert en dat er geen concessies worden gedaan op de kern van het Nationaal Park, de Natura 2000-gebieden.

- Wij onderschrijven de belangrijke bijdrage die **icoonsoorten** kunnen leveren aan de kwaliteit van **recreatiegebieden**. Door in het beheer en de inrichting van recreatiegebieden rekening te houden met soorten kan de biodiversiteit profiteren én de belevingswaarde voor recreanten toenemen. Een bezoek aan een recreatiegebied wordt immers vele malen leuker wanneer je daar bijzondere of mooie dier- en plantensoorten tegen kunt komen. Maar ook buiten recreatiegebieden kunnen icoonsoorten helpen om beleving te vergroten, hierbij kan gedacht worden aan zaken als vlinderidylles en ecologisch verantwoord bermbeheer. Icoonsoorten (of maatregelen gericht op deze soorten) kunnen zowel op het gebied van ecologie als het verbinden van mensen met natuur van grote waarde zijn. Dit laatste geldt vooral ook voor stedelijke gebieden waar beschermde natuurgebieden op grotere afstand liggen en recreatiegebieden en groenblauwe structuren dus de enige plekken zijn in de directe woonomgeving waar inwoners biodiversiteit kunnen beleven. Het is daarom van belang om de waarde van recreatiegebieden en groenblauwe structuren voor natuur (icoonsoorten) te erkennen en te borgen.
- In dit hoofdstuk valt de specifieke focus op **waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water** op. Wij missen de onderbouwing waarom juist op deze vorm van recreatie de nadruk ligt. Is hier in het bijzonder veel vraag naar in Zuid-Holland en voorziet het huidige aanbod nog onvoldoende in die vraag? Ligt er een grote opgave op dit vlak? Voor ons wordt dit onvoldoende duidelijk uit de tekst. Als het gaat om waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water willen wij in ieder geval aandacht vragen voor het belang van toezicht en handhaving. Zo is er in de Biesbosch sprake van veel waterrecreatie, maar is er een groot gebrek aan voldoende capaciteit voor toezicht en handhaving waardoor belangen van natuur en mederecreanten regelmatig onder druk staan. Behalve dat dit probleem in de Biesbosch opgelost dient te worden, moet ook voorkomen worden dat in andere gebieden gelijksoortige situaties gaan ontstaan. Bij inzet op meer waterrecreatie is het dus van groot belang om daarbij ook te zorgen voor voldoende zonering en capaciteit voor toezicht en handhaving.

Wat betreft verblijfsrecreatie bij het water in vakantieparken of vakantiehuisjes willen wij benadrukken dat deze bebouwing natuur en landschap onder druk kan zetten. Het is dan ook van belang om de bouw hiervan alleen onder voorwaarde op specifieke locaties toe te staan. Voor de kust verwijzen wij hierbij naar de afspraken uit het nationale Kustpact.

Governance

- Wij onderschrijven de oproep volledig dat de provincie nog wel wat krachtiger haar rug mag rechten. Deze oproep was afkomstig vanuit het netwerk dat betrokken was bij de totstandkoming van de ontwerpvisie. Om de groenblauwe leefomgeving te beschermen, ontwikkelen en versterken hebben wij behoefte aan een strenge, maar rechtvaardige provincie die opkomt voor de belangen waarvoor zij aan de lat staat en dat ook duidelijk

maakt. Juist de provincie is in staat om wanneer dat nodig is boven andere belanghebbenden uit te stijgen en haar instrumenten in te zetten om doelen te realiseren. **Faciliteren en ruimte bieden waar het kan en streng en daadkrachtig zijn waar het moet** zouden wat ons betreft de juiste uitgangspunten zijn.

- Het valt ons op dat er wat governance betreft geen koppeling gelegd wordt met **provinciale instrumenten** anders dan de inzet van financiële middelen, terwijl deze andere instrumenten wel kunnen helpen of noodzakelijk zijn voor het behalen van ambities. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de Verordening ruimte en milieuverordening (straks Omgevingsverordening) en het toezicht op de waterschappen.
- Wat de uitvoeringsstrategie betreft, worden vier uitgangspunten genoemd, namelijk kwaliteitssprong voor bestaande gebieden, versnellingsstrategie voor waterrijke natuur, nieuwe arrangementen voor vergroening van de economie en nieuwe groene cirkels. Wij vragen ons echter af hoe deze strategie precies aansluit bij de gestelde ambities. Met andere woorden: hoe kunnen door inzet op deze vier sporen de **gestelde ambities worden waargemaakt?**

Doorkijk uitvoeringsagenda

- Wij begrijpen niet helemaal hoe de geformuleerde **prioriteiten** voor de uitvoeringsagenda tot stand zijn gekomen. Het zou voor de hand liggen om voor ieder nieuw beleidsvoornemen (bijlage 2) na te gaan welke uitvoeringsstrategie hierbij past. Nu is in feite het omgekeerde gedaan en is op basis van nieuw geformuleerde prioriteiten gekeken welk effect deze hebben op de opgaven en ontbreekt het nieuwe beleid als schakel hiertussen.

Wij verzoeken u vriendelijk om met bovenstaande punten rekening te houden bij het vaststellen van de visie en verdere uitwerking ervan. Voor vragen of aanvullende informatie kunt u altijd contact met ons opnemen.

Met vriendelijke groet,

A.P. Ouwehand,
Directeur

Oplegnotitie reactie Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland en anderen* op ontwerpvisie groenblauwe leefomgeving

Vergroten maatschappelijke meerwaarde buitengebied nodig voor een rijke Zuid-Hollandse groenblauwe leefomgeving

In de (ontwerp) visie op de Zuid-Hollandse groenblauwe leefomgeving wordt een aantrekkelijk toekomstbeeld geschetst. Wie wil er nu geen provincie waarin biodiversiteit floreert, de leefomgeving bijdraagt aan de gezondheid van inwoners, groenblauwe recreatiemogelijkheden volop aanwezig zijn (ook dichtbij huis) en de economie bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving in plaats van daar afbreuk aan doet?

Om deze ambitie waar te maken zullen echter grote stappen gezet moeten worden en zijn koerswijzigingen noodzakelijk. In de (ontwerp) visie wordt hier op hoofdlijnen op ingegaan en in onze zienswijze reageren wij daarop. Zowel de (ontwerp) visie als onze reactie beslaan een grote diversiteit aan onderwerpen en maatregelen. Binnen dit hele scala aan ideeën, is er echter één belangrijke prioriteit op te maken: om een rijke Zuid-Hollandse groenblauwe leefomgeving te realiseren zal de maatschappelijke meerwaarde van het buitengebied vergroot moeten worden.

Ongeveer de helft van Zuid-Holland bestaat uit landbouwgebied dat grotendeels monofunctioneel is ingericht en tot doel heeft voedsel te produceren tegen een zo laag mogelijke prijs. Het gaat dus veelal om monofunctionele productielandschappen die arm zijn aan soorten dieren en planten, een beperkte recreatieve en belevingswaarde hebben ('landschapspijn'), een aanzienlijke bijdrage leveren aan de uitstoot van broeikasgassen en bodemdaling (ontwaterde veenweidegebieden) en door emissies van stikstof en uitspoeling van bestrijdingsmiddelen en meststoffen negatieve effecten hebben op natuurgebieden. Ook voor boeren zelf is deze vorm van landgebruik doorgaans niet gunstig: het aantal boeren in Zuid-Holland loopt hard achteruit.

In de huidige situatie wordt een heel groot deel van Zuid-Holland dus benut op een manier die maar heel beperkt maatschappelijke meerwaarde oplevert en grote opgaven met zich meebrengt. Ondertussen zet de trek naar de stad door met een bijbehorende toename van behoeften van stedelingen aan zaken als groene recreatie, schoon drinkwater en schone lucht, natuurbeleving etc. Dit vraagt om een nieuwe blik op de randvoorwaarden die we willen stellen aan het buitengebied. Ook om te voldoen aan internationale afspraken op het gebied van water (Kaderrichtlijn water) en natuur (Vogel- en Habitatrichtlijn, Aichi biodiversiteitsdoelen) is een andere omgang met het Zuid-Hollandse buitengebied nodig.

Om de maatschappelijke meerwaarde van het buitengebied te vergroten, zijn volgens ons de volgende hoofdmaatregelen in ieder geval cruciaal:

- Het versneld realiseren en op termijn vergroten van het NNN om letterlijk meer ruimte te bieden aan biodiversiteit.
- Het open en groen houden van de bestaande landschappen als groene longen en tegenhanger van de stad. Investeren in de kwaliteit van het buitengebied én investeren in de groene stad-land verbindingen om aan te sluiten bij de groeiende behoeften van de stad.
- Een transitie naar natuurinclusieve landbouw faciliteren en versnellen, onder andere door toepassing van het 'functie volgt peil' principe in de veenweidegebieden.
- Inzetten op het verbinden van mensen met natuur en de stad met het buitengebied door het faciliteren van vrijwilligerswerk en groene initiatieven, voedselketens te verkorten en het landschap via groene vingers de stad in te laten komen.

Met deze maatregelen kan een grote impuls gegeven worden aan de groenblauwe leefomgeving!

*De reactie is ingediend door de volgende organisaties:

- Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland
- Natuurmonumenten
- Zuid-Hollands Landschap
- IVN
- KNNV afdeling Delfland
- Natuurpunt Westland
- Vereniging voor Natuur en Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee
- Natuurvereniging Eiland IJsselmonde
- Vogelwerkgroep Koudekerk/Hazerswoude
- Algemene Vereniging voor Natuurbescherming voor 's Gravenhage en omstreken (AVN)
- KNNV afdeling Waterweg Noord
- Stichting Duinbehoud
- Vogelwacht Delft e.o.
- Natuur- en Vogelwacht Biesbosch
- Vereniging Hoekschevaards Landschap
- Vereniging voor Natuur- en Milieubescherming Pijnacker
- Natuur- en Vogelwacht ROTTA
- Vogelwerkgroep Zoetermeer
- Stichting Hooge Nesse/Veerplaat
- Haagse Vogelbescherming (HVB)
- KNNV afdeling Voorne
- Stichting Blauwzaam
- Stichting Natuur en Landschap Zwijndrechtse Waard
- Gebiedscoalitie Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Daarnaast hebben twee personen de reactie op persoonlijke titel mede ondertekend.